

Mazur, Grzegorz / Kwiecień, Marcin

Kilka dokumentów z dziejów ruchu prometejskiego w II Rzeczypospolitej

Czasy Nowożytne 12 (13), 157-171

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marcin Kwiecień, Grzegorz Mazur

Kilka dokumentów z dziejów ruchu prometejskiego w II Rzeczypospolitej

Ruch prometejski polegający na wspieraniu niepodległościowych dążeń narodów Związku Sowieckiego jest w polskiej historiografii zjawiskiem stosunkowo mało znanym. Jedyna poświęcona temu zagadnieniu monografia Sergiusza Mikulicza, ukazała się ponad trzydzieści lat temu i pisana była, jako swoisty akt oskarżenia skierowany przeciw „antyradzieckiej dywersji wychodzącej ze środowisk sanacyjnych”¹. Wiele ciekawych szczegółów można odnaleźć w biografii jednego z najwybitniejszych polskich działaczy „prometejskich” Tadeusza Hołówki oraz w kilku niedawno wydanych zbiorach dokumentów i opracowaniach².

W Centralnym Archiwum Wojskowym (CAW) przechowywany jest szereg dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP związanych z warszawskim Klubem „Prometeusz”, omawiających kulisy jego powstania i działalności. Powstał on jesienią 1928 r., jako filia paryskiego Klubu „Prometeusz”, statut został zatwierdzony przez Komisariat Rządu na miasto stołeczne Warszawę w dniu 31 paździer-

¹ S. Mikulicz, *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971.

² I. Werschler, *Z dziejów obozu belwederskiego. Tadeusz Hołówka – życie i działalność*, Warszawa 1984. Należy też zwrócić uwagę na opublikowane dokumenty dotyczące ruchu prometejskiego i teksty jego czołowych animatorów: E. Charaszkiewicz, *Przebudowa Wschodu Europy. Materiały do polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego 1893–1921*, „Niepodległość” (Londyn – Nowy Jork), 1955 – t. V, s. 125–167; tenże, *Przebudowa Wschodu Europy. Fragmenty faktów z lat 1917–1921*, „Niepodległość” (Londyn – Nowy Jork), 1974 – t. IX, s. 229–285; *Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiewicza*, oprac., wstęp i przypisy A. Grzywacz, M. Kwiecień, G. Mazur, Kraków 2000, s. 56–87; W. Bączkowski, *O wschodnich problemach Polski*, Kraków 2000; T. Schaetzel, *Racja Stanu Polski na Wschodzie*, „Niepodległość” (Londyn – Nowy Jork), 1972 – t. VIII, s. 225–249; W. T. Drymmer, *W służbie Polsce*, W-wa 1998; A. Grzywacz, G. Mazur, *Ruch prometejski w Polsce*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż), 1994, z. 110, s. 74–85.

nika 1928 r. Klub miał wybitnie elitarny charakter, planowano zbliżenie na gruncie towarzyskim przedstawicieli narodów uciskanych przez Związek Sowiecki i polskich „prometeuszy”, szeroką akcją edukacyjną i pozyskanie poparcia opinii społecznej dla sprawy „prometeizmu”. Do grupy członków założycieli należeli ze strony polskiej Leon Wasilewski, Stanisław Siedlecki, Adam Koc, Janusz Jędrzejewicz i Stanisław J. Paprocki. Pierwsze walne zgromadzenie nowo powstałego Klubu odbyło się 7 grudnia 1928 r., wybrano na nim zarząd w składzie: Prezes – prof. Roman Smal–Stocki; wiceprezesa – Vekili Mustafa Bey i Józef Sałakaj; sekretarz – Isaak Baziak, skarbnik – Paweł Sulatycki; członkowie zarządu – Michał Frołow, Ajas Ishaki, Roston Kazbek, Sulejman Metzuka, Włodzimierz Salski; komisja rewizyjna – Józef Czecełaszwili, Barasbi Baytugan i Piotr Sikora. Pierwszy rok działalności poświęcono przede wszystkim na działalność edukacyjno–propagandową, zorganizowano 12 odczytów, każdy z nich odwiedziło około 50 do 60 osób. Przez pierwsze dwa lata działalności Klub otrzymywał subwencję z II Oddziału SG w wysokości 500 zł miesięcznie, oprócz tego Oddział II opłacał także czynsz za lokal klubowy. Walne zgromadzenie w marcu 1930 powołało nowy zarząd Klubu, miejsce Józefa Sałakaja na stanowisku wiceprezesa zajął Szymon Mdiwani, a miejsce Sulejmana Metzuka wśród członków zarządu zajął Sulejman Ibrahim Czulik, zaś w składzie komisji rewizyjnej obok dotychczasowego członka Piotra Sikory, zasiedli Mahomet Czukua i Jerzy Nakaszidze³. W roku 1930 odbyło się 28 odczytów i 3 zebrania towarzyskie, powołano przy Klubie sekcję kobiecą i studencką.

W prezentowanych dokumentach można odnaleźć informacje o konfliktach wewnętrznych w samym obozie prometejskim. Przedstawiciele narodów, które w latach 1917–1921 nie zdołały stworzyć uznanych na arenie międzynarodowej organizmów państwowych, zarzucali często, zwłaszcza Ukraińcom i Gruzinom, arogancję i lekceważenie aspiracji mniejszych grup narodowych. Spierano się także w kwestiach taktycznych, bardzo ostre spory wywołała kwestia kierunku politycznego, sposobu redakcji i potencjalnych adresatów czasopisma „Prométhée”. Stworzone i redagowane przez przedstawicieli emigracji gruzińskiej, miało zostać oficjalnym organem wszystkich narodów uciskanych przez Rosję Sowiecką⁴. Gruzini obawiali się opanowania

³ *Prometeusz – charakterystyka*, CAW, zespół Oddziału II SG, sygn. 1774/89/230.

⁴ *Protokół z konferencji pomiędzy przedstawicielami „Prometeusza” warszawskiego a czynnikami polskimi w dniu 7 kwietnia 1933 r.*, CAW, zespół Oddziału II SG, sygn. 1774/89/205.

czasopisma przez przedstawicieli najliczniejszej emigracji ukraińskiej i zdominowania jego tematyki przez problemy związane z kwestiami wewnętrznymi Ukrainy.

Prezentowane dokumenty przechowywane są w CAW, w zespole II Oddziału Sztabu Głównego pod sygnaturą 1774/89/230. Publikujemy je w całości, poprawiając jedynie błędy maszynowe, rozwijając nietypowe skróty oraz opatrując tekst niezbędnymi przypisami objaśniającymi. Dokumenty te przez bardzo długi okres czasu znajdowały się w Centralnym Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i dopiero w drugiej połowie lat osiemdziesiątych wraz z wieloma aktami Oddziału II SG zostały przeniesione do CAW.

Deklaracja ideologiczna „Prometeusza”

Przebieg sprawy

I. Prezes klubu „Prometeusz” w Warszawie, prof. Smal–Stocki⁵ przeczytał w styczniu 1933 roku por. Gutty’emu⁶ treść swego odczytu wygłoszonego w klubie w grudniu 1932 roku p.t. „Ideologia Prometeusza”.

Ponieważ odczyt ten zawierał sprecyzowane poglądy ideologiczne „Prometeusza” oraz taktykę postępowania i działalności zrzeszonych

⁵ Roman Smal–Stocki (1893–1969), językoznawca i działacz polityczny, po zakończeniu I wojny światowej pracował w dyplomacji Zachodnio–ukraińskiej Republiki Ludowej i Ukraińskiej Republiki Ludowej w Niemczech, od 1923 wykładał na Uniwersytecie Ukraińskim w Pradze, a od 1924 na Uniwersytecie Warszawskim, po zamordowaniu S. Petlury został jednym z najbliższych współpracowników A. Liwińskiego, reprezentantem URL w Warszawie, później ministrem kultury, zastępcą ministra i ministrem spraw zagranicznych, wicepremierem. Od 1926 działał w założonej w Paryżu organizacji „Prometeusz”, od 1928 r. prezes warszawskiego Klubu „Prometeusza”, następnie prezydent Prometejskiej Ligi Narodów Zwolonych przez Moskwę. Po wybuchu II wojny światowej ucieka z Warszawy do Lwowa, skąd po sowieckiej agresji przenosi się do Krakowa, aresztowany przez gestapo, po zwolnieniu osiada w Pradze. Po zakończeniu wojny osiadł najpierw w amerykańskiej strefie okupacyjnej, w 1947 roku przeniósł się do Stanów Zjednoczonych.

⁶ Władysław Guttry, „Włodzimierz Grażyński”, „Galiński” (1899– zm. po 1941 r.), kpt., oficer służby stałej WP, m. in. w 33 pp, Korpusie Kadetów nr 1 we Lwowie i w Oddziale II (Ekspozytura 2) Sztabu Głównego przed wybuchem II wojny światowej a w jej trakcie pracownik polskich placówek (baz łączności na Węgrzech i w Jugosławii), zginął po agresji Niemiec na Jugosławię w 1941 r.

narodów w tym klubie, por. Guttry zwrócił się z prośbą, by odpis powyższego odczytu został mu doręczony.

W dniu 27.II. 1933 r. prof. Smal.–Stocki wręczył por. Guttry'emu treść w.w. odczytu w języku rosyjskim, napisaną w formie deklaracji p.t. „Ideologia Prometeusza”.

Deklaracja ta różni się tym od treści rzeczywistego odczytu, że zostały z niego opuszczone ustępy, tyżące się spraw osobistych, posiadające w oryginale akcenty wiecowe.

II. Ocena: Treść deklaracji nie jest niczym nowym, ani nie zmienia niczego w stanowisku ideowym klubu „Prometeusz”, jest jedynie sformułowaniem zasad. Ujmuje ona bardzo jasno i w najszerszych ramach te zasadnicze cechy związku prometeuszowskiego, które odróżniają go od wszelkich innych organizacji społecznych i politycznych oraz uzasadnia te wielkie cele narodowo i państwowo–polityczne, które nadają pracom klubów „Prometeusza” głęboki sens, a ponadto tłumaczą specyficzną ich organizację i metody prac.

III. Rozesłanie: Taras⁷, Martin⁸, Assad⁹, Helsinki, Charbin,

/treść listów wyjaśniających przesłanie:

/W załączeniu przesyłam deklarację ideologiczną Metę¹⁰, dostarczoną mi przez prezesa klubu u Sawy¹¹

–Dalszy ciąg – cały ustęp II./

IV. Znaczenie deklaracji dla prac E.¹² W przyszłości treść deklaracji, jako dobrze sprecyzowany program jednego z odcinków naszej działalności – dawana będzie do studiowania wszystkim nowo przybywającym współpracownikom w sprawach narodowościowych.

Tłumaczenie z rosyjskiego.

⁷ „Taras” – placówka Ekspozytury 2 Oddziału II w Pradze, kierownik mjr Jerzy Krzymowski

⁸ „Martin” – placówka Ekspozytury 2 Oddziału II w Paryżu, kierownik mjr Włodzimierz Dąbrowski

⁹ „Assad” – placówka Ekspozytury 2 Oddziału II w Stambule, kierownik radca Karol Dubicz–Penther

¹⁰ „Prometeusz”

¹¹ Warszawa

¹² Ekspozytury 2 Oddziału II SG.

Prometeusz jest stowarzyszeniem, jednoczącym przedstawicieli narodo-wolnościowych organizacji, ciemżonych przez Rosję narodów, walczących o wolność i niepodległość narodową.

Ziszczenie wielkiej idei wolności narodowej i niepodległości państwowej narodów, idei, która odegrała tak wielką, często decydującą rolę w rozwoju społeczno-politycznego życia Europy Zachodniej, w swoim zwycięskim pochodzie na Wschód napotkało reakcyjny sprzeciw Rosji carskiej.

Wojna światowa, a w ślad za nią rewolucja, zadały decydujący cios imperializmowi rosyjskiemu. Korzystając z tego, cierpiące pod batem rosyjskim narodości postanowiły wyzwolić się z tego „więzienia Narodów”. Cały szereg ich zrealizował całkowicie swoje marzenia i obronił niepodległość, powstałych w walce z Rosją, narodowych państw. Inne państwa, reprezentowane obecnie przez organizację „Prometeusz”, nie bacząc na wszystkie swoje wysiłki i krew przelana w imię niepodległości, znalazły się ponownie w tyrańskich rękach tejże Rosji, noszącej obecnie nazwę „Związku Sowieckiego”.

Wśród przyczyn, które wywołały te niepowodzenia fatalną była ta, że ciemżone przez Rosję ludy, nie przygotowały zawnazu trwałej podstawy do wspólnych skoordynowanych wystąpień. Wskutek tego w decydującym momencie historycznym nie posiadały one w dostatecznej mierze doskonałej łączności, ani wspólnego porozumienia politycznego, które by mogło połączyć ich ruchy rewolucyjno-wolnościowe. Ten błąd przeszłości winien być naprawiony za wszelką cenę. Planowy rozwój wypadków i obiektywnie działających czynników historii światowej szykują Rosji, rządzonej obecnie przez dyktaturę komunistyczną taki sam los, jaki spotkał Rosję carską.

„Komunistyczne więzienie narodów” nie oprze się przed zjednoczoną ofensywą dziesiątków milionów, nieszczęśliwych, pożądających wolności.

I oto dla celowego wykorzystania tego, nieodwołalnie zbliżającego się momentu, organizacje narodościowe, stojące na czele wolnościowej walki narodów, ciemżonych przez Rosję komunistyczną, postanawiają niezwłocznie rozpocząć przygotowania do wspólnego wystąpienia w przyszłości. W związku z tym stowarzyszenie „Prometeusz”, mające na celu skoordynowanie i zjednoczenie wolnościowej walki ciemżonych przez Rosję narodów, przystępuje do organizacyjno-politycznej działalności, która by pomogła organizacjom sojusz-

niczym utworzyć wszystkie niezbędne organy do wspólnej walki o wolność i niepodległość ich narodów.

Nie ulega wątpliwości, że dla prowadzenia tej walki i zwycięskiego jej końca, konieczne jest wytworzenie jednej, wyraźnie skrytalizowanej ideologii i również wyraźnych zasad taktyki wszystkich reprezentowanych przez „Prometeusza” organizacji.

Wychodząc z powyższego założenia stowarzyszenie „Prometeusz” uważa za niezbędne podać w określonej formie zasadnicze podstawy swojej ideologii, a mianowicie:

1. Narody, ciemnione przez Rosję, mają takie samo prawo do wolnego rozwoju własnej suwerennej państwowości, jak i inne narody, które w walce o swoje istnienie niepodległe zrzuciły już obce jarzmo;
2. Tylko narody niezależne, samodzielnie tworzące swoje społeczne i kulturalne życie na zasadach suwerennej państwowości, mogą swobodnie dążyć do tworzenia w przyszłości braterskiego związku państw, posiadającego wspólne ogólnoludzkie cele;
3. Dla ciemnionych przez Rosję narodów rząd komunistyczny, na równi z carskim, jest nie tylko obcą, wrogą siłą, okupującą ich terytoria, lecz i wrogiem ideowym, uzurpatorem—gnębicielem ich życia narodowego, despotycznie tamującym ich swobodny rozwój, opierającym się na terrorze, negującym suwerenność narodową i tępiącym w założeniu demokratyzm;
4. Ludowym ma prawo nazywać siebie tylko taki rząd, który do wszystkich obywateli, bez różnicy płci i stanów, klas, narodowości i religii, odnosi się, jako do równych, wobec prawa, przeciwstawia się wszelkiej dyktaturze jednej klasy, grupy lub partii i gwarantuje swobodny rozwój społecznych sił ludności we wszystkich dziedzinach życia państwowego;
5. Narody reprezentowane w „Prometeuszu” domagają się stworzenia narodowo—suwerennych państw — republik demokratycznych, powstałych na zasadach daleko idących swobód obywatelskich.
6. Te narodowe państwa o demokratycznym ustroju, winny wprowadzać w życie wszechstronne reformy o charakterze radykalnym, w interesach pracujących mas, zarówno w dziedzinie rolnej, przemysłowej, finansowej i handlowej, jak i w dziedzinie ustawodawstwa społecznego — w granicach zakreślonych charakterem i stopniem rozwoju stosunków ekonomicznych w każdym z tych państw;
7. W dziedzinie stosunków międzynarodowych organizacja „Prometeusz” stoi na gruncie solidarności suwerennych narodów, przyjmując całkowicie idee ich współpracy i pokoju powszechnego, reprezen-

towaną przez Ligę Narodów i szczerze życzy tej idei całkowitego triumfu.

Taktyka Prometeusza

Organizacja „Prometeusz”, stanowiąca zjednoczony front narodów związanych tożsamością sytuacji narodowej i zadań wolnościowych, wspólnością ideologii i obecnością wspólnego wroga, przyjmuje taktykę, która sprowadza się do następujących punktów:

1. W swojej działalności agitacyjnej „Prometeusz” rozpowszechnia i rozwija wymienione powyżej zasady ideologii, opierając się na tradycji wolnościowej walki poszczególnych, reprezentowanych przez „Prometeusz” [sic!] narodów, specjalnie uwypuklając konieczność wspólnego frontu. W tym celu „Prometeusz” używa różnych wydawnictw, odczytów, publicznych wieców i t.d., przy czym, w miarę możliwości, charakter solidarnych manifestacji, wspólnego frontu wszystkich ciemiężonych przez Rosję narodów.
2. W swojej pracy organizacyjnej „Prometeusz” dąży do utworzenia solidarnej i skupionej siły elementów aktywnych, stojących na gruncie jego ideologii. Specjalnym zadaniem w tym kierunku jest wciąganie do obozu „Prometeusza” nowo podrastającego pokolenia walczących.
3. Propaganda „Prometeusza” skierowana ku pozyskaniu sympatii i moralnego podtrzymania cywilizowanego świata, dla reprezentowanego przez niego ruchu, korzysta w tym celu zarówno z obecnej prasy, jak i z wszelkiego rodzaju stowarzyszeń i organizacji, o charakterze miejscowym i międzynarodowym. W ten sposób wiąże on walkę ciemiężonych przez Rosję narodów z ogólnoludzkimi ideałami wolności i pokojowej współpracy.
4. Przygotowanie praktyczne i wprowadzenie w czyn aktywnych wystąpień przeciwko Sowieckiej Rosji na miejscu, „Prometeusz” pozostawia całkowicie rządowi narodowym i rewolucyjnym, jak również centrom narodów uciemiężonych.

DEKLARACJA W SPRAWIE IDEOLOGII I TAKTYKI ORGANIZACYJNEJ „PROMETEUSZA”.

L. dz. 1746/II/2/36

dnia 11. VII 1936 r.

Od dłuższego czasu dają się zauważyć w organizacji prometeuszowskiej tendencja (szczególnie silnie przejawiająca się na gruncie paryskim) – do szkodliwego pod względem politycznym i organizacyjnym wywyższania się przedstawicieli ukraińskich w stosunku do przedstawicieli ludów turko–tatarskich (Idel–Ural¹³, Krym).

Tendencja ta grozi zachwianiem dotychczasowej jedności frontu ogólnie prometeuszowskiego przez wytworzenie wewnątrz członków „I i II klasy”: pierwszej – przedstawicieli narodów, posiadających tradycje niezawisłego bytu państwowego z lat 1918–1921, a więc: Ukrainy, Kaukazu, Turkiestanu; drugiej – przedstawicieli wszystkich pomniejszych ludów prometeuszowskich.

Dążenie do nadrzędności wewnątrz organizacji przejawiane w szczególnie ostry sposób przez prometeuszowców ukraińskich w Paryżu – doprowadziło już do gorszącej scysji pomiędzy prof. A. Szulginem¹⁴ a Ayasem Ishaki¹⁵ na jednym z posiedzeń Komitetu Przyjaźni w Paryżu w kwietniu r.b.

¹³ Idel–Ural – polityczna nazwa kraju, położonego między Wołgą a Uralem, zamieszkałego przez ludność tatarską i baszkirską. Komitet Niepodległości Idel–Uralu, powołany na emigracji w roku 1928 wysunął koncepcję konfederacji Idel–Uralu z Turkiestanem.

¹⁴ Szulgin Aleksander (Szułhyn Ołeksander), polityk ukraiński związany z partią radykalnych demokratów, początkowo współpracował z hetmanem Skoropadskim, sekretarz Spraw Międzynarodowych w Sekretariacie Generalnym Ukraińskiej Centralnej Rady (lipiec 1917–styczeń 1918); stały delegat URL przy Lidze Narodów (XI 1920–IX 1921); minister Spraw Zagranicznych URL (1926), w 1927 r. osiadł w Paryżu, gdzie przewodniczył Najwyższej Radzie Emigracyjnej (1929–1939), był szefem rządu (1939–1940) i współwydawcą tygodnika „Tryzub”, w czasie okupacji Szulgin został aresztowany przez władze niemieckie za sympatyzowanie z francuskim ruchem oporu, po 1945 poświęcił się pracy naukowej, przewodniczył Ukraińskiej Akademii Nauk w Paryżu.

¹⁵ Ayas Ishaki, poeta i dramatopisarz, działacz narodowy, przywódca Tatarów Kazańskich. Przewodniczący Tatarskiej Partii Socjal–Rewolucyjnej w czasie rewolucji 1905 r., jako przedstawiciel mniejszości nierosyjskich brał udział w konferencji paryskiej. Redaktor miesięcznika „Milli Yol” ukazującego się w Berlinie, działacz organizacji „Idel–Ural”.

Na gruncie warszawskim tendencje do nadrzędności, aczkolwiek nigdy w sposób wyraźny nie ujawnione, dały się zauważyć w dążeniu Ukraińców do supremacji organizacyjnej wewnątrz klubu.

Scysja paryska odbiła się szerokim echem w Warszawie, gdzie czołowy przedstawiciel Idel-Uralu Ayas Ishaki, poparty przez lidera Krymu Dżafer Seydamet'a¹⁶, interweniował u czynników polskich, przedstawiając im szkodliwość i zasadniczą niedopuszczalność tworzenia w łonie jednolitego dotychczas frontu prometeuszowskiego – grup uprzywilejowanych.

Czynniki polskie, zbadawszy sprawę powyższą, przyszyły do wniosku, że należy w formie szerszej deklaracji ideowej zwrócić uwagę prometeuszowcom ukraińskim na niewłaściwość wytwarzania w ruchu proteuszowskim dwuklasowości członków.

Dnia 8. VII 1936 r. na konferencji czynników polskich z czołowymi przedstawicielami U.R.L. – p. Dyrektor Kobylański¹⁷ odczytał następującą deklarację, precyzującą na tle ideologii prometeuszowskiej, pojmowanie konieczności skrupulatnego respektowania zarówno zasad ideologicznych prometeizmu, jak i jego form organizacyjnych.

Zagadnienie prometeuszowskie, rozwijające się organicznie, jak każda wielka idea polityczna – weszło obecnie w takie stadium swego rozwoju, które wymaga od nas ponownego zastanowienia się w celu określenia podstaw ideowych prometeizmu i sprecyzowania jego taktyki polityczno-organizacyjnej.

Prometeizm wyrósł z najszczytniejszych dążeń niepodległościowych narodu polskiego, określonych najdobitniej w haśle: „Za naszą i waszą wolność”. W myśl zasad powyższych rozwijał się również prometeizm przez wszystkie współczesne okresy swego rozwoju: wytrzymał próbę ognia w lat przełomowych 1914–1920, – świecąc nieskazitelnie w „Widnokręgu”¹⁸ Tadeusza Hołównki¹⁹ (r. 1916),

¹⁶ Dżafer Seydahmet Kirimer, polityk, przedstawiciel Tatarów Krymskich. Po rewolucji październikowej przewodniczący Kurultaju (Konstytuanty Krymskiej), później minister spraw zagranicznych i wojny Republiki Krymu. W 1919 roku delegowany za granicę, jako przedstawiciel parlamentu Tatarów Krymskich. Wydalony w 1920 r. z Turcji przeniósł się do Szwajcarii. 17 maja 1920 wystąpił oficjalnie do Ligi Narodów z propozycją, by Polsce oddano mandat nad Krymem.

¹⁷ Kobylański Tadeusz (1895–?), dyplomata. W MSZ od 1929. Radca poselstwa w Bukareszcie (1929–35); od V 1935 radca a od X 1935 r. wicedyrektor Departamentu Politycznego MSZ.

¹⁸ „Widnokrąg” – czasopismo, z którym od wiosny 1915 r. związany był T. Hołównko (jako sekretarz redakcji i stały współpracownik), redaktorem i wydawcą był W. Rzymowski. Pismo stanowiło według słów samego Hołównki „reduę ruchu niepodległościowego i legionowego”, a publikowali w nim m. in.: M. Niedział-

promieniując w „Przymierzu”²⁰ /r.1920/, wydając wreszcie wspaniały plon historyczny, któremu na imię sojusz polsko-ukraiński zawarty w kwietniu r. 1920 pomiędzy Marszałkiem Józefem Piłsudskim a Atamanem Symonem Petlurą²¹.

W okresie powojennym przyjął wreszcie ruch prometeuszowski współczesne formy organizacyjne Klubu założonego w r. 1926 przez tak wielkich mężów, jak: Petlura, Żordania²², Ramiszwili²³.

Stwierdzić należy z naciskiem, że w ciągu długiej i wspaniałej swojej historii nie sprzeniewierzył się nigdy ruch prometeuszowski zasadniczemu założeniu: „Za naszą i waszą wolność”, strzegąc czystości tych zasad i wypływających z nich konsekwencji organizacyj-

kowski, S. Thugutt, J. Kaden-Bandrowski, M. Dąbrowska, B. Winawer, W. Sierozewski.

¹⁹ Hołowko Tadeusz (1889 – 1931), polityk i publicysta, działacz PPS, organizator i członek POW, piłsudczyk, specjalista od spraw narodowościowych, inicjator polityki „prometejskiej”, zabiegał o porozumienie zwłaszcza z Ukraińcami, naczelnik Wydziału Wschodniego w MSZ (1927 – 1931), poseł i przewodniczący klubu BBWR, zamordowany przez nacjonalistów ukraińskich.

²⁰ „Przymierze. Czasopismo niezależne, poświęcone sprawom wyzwających się narodów”, tygodnik powstały w sierpniu 1920 r. Redaktorem odpowiedzialnym był Stanisław Siedlecki, współredaktorem (od października 1921) Julian Wołoszynowski, faktycznym redaktorem był Włodzimierz Wakar. Pismo ukazywało się do końca 1921 r., od stycznia 1921 r. ze zmienionym podtytułem „Czasopismo Związku Zbliżenia Narodów Odrodzonych”. Czołową postacią związaną z czasopismem był Tadeusz Hołowko,

²¹ Symon Petlura (1879 – 1926), ukraiński działacz polityczny i wojskowy, przywódca ukraiński w okresie 1917 – 1921, członek Rewolucyjnej Ukraińskiej Partii (RUP) i Ukraińskiej Socjalistycznej Demokratyczno-Robotniczej Partii (USD RP), naczelny wódz wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej (UNR) i prezes Dyrektoriatu. Zawarł sojusz z Polską 21 kwietnia 1920 r. Po upadku UNR przebywał na emigracji, zamordowany przez agenta GPU.

²² Żordania Noe (1870–1953), gruziński działacz polityczny, przywódca socjaldemokratów gruzińskich (mienszewików). Deputowany do I Dumy Państwowej. Po rewolucji lutowej w Rosji przewodniczący Rady Delegatów Robotniczych w Tyflisie. Podczas niepodległości premier, a później prezydent Gruzji. Współautor wielu reform społecznych. Po agresji bolszewickiej na emigracji.

²³ Ramiszwili Noe (1881–1930), socjaldemokratyczny polityk gruziński. 26 maja 1918 r. utworzył rząd socjaldemokratyczny Gruzji. Po uroczystej proklamacji niepodległości został ministrem spraw wewnętrznych i wojny w rządzie Noe Żordanii. Współautor szeregu reform: m. in. wprowadzenia powszechnego szkolnictwa, ubezpieczeń społecznych, wywłaszczeń majątków należących do rodziny carskiej na rzecz drobnych gospodarstw chłopskich; organizator armii gruzińskiej. Po bolszewickiej agresji na Gruzję (1 II 1921 r.) na emigracji. Zastrzelony 7 XII 1930 r. w Paryżu przez Palmeni Czanukwadzego

nych: całkowitej równości wszystkich ludów, których przedstawiciele należą do Klubu, równości w ofierze, w walce i w prawie na uzyskanie suwerennej niepodległości dla swego państwa.

Wpływając z takich źródeł, dziedzicząc takie szczytne tradycje wolnościowe – prometeizm współczesny, logiczny w swoim rozwoju dziejowym, skryształizował się obecnie w formie idei walki wszystkich ludów, uciemionych przez imperializm rosyjski, o wolność i niepodległość zjednoczonych w tym celu we wspólnym jednolitym froncie prometeuszowskim, w którym wszyscy członkowie mają równe prawa i równe obowiązki.

Jest zatem współczesny ruch prometeuszowski, ujawniający się w formie organizacyjnej całego szeregu klubów: w Warszawie, w Paryżu, w Helsinkach, w Charbinie, skonsolidowanym frontem niepodległościowców wszystkich ludów uciemionych, których komórki organizacyjne obowiązują wspólne zasady ideologiczne.

Ustosunkowanie się takie do całokształtu frontu prometeuszowskiego przez czynniki polskie nie pozwala tym czynnikom respektować dających się zauważyć od pewnego czasu prób wprowadzenia do jednolitego w swej równości dotychczasowego frontu podziału na członków I i II-iej klasy. Tendencje takiego podziału zdradzają niektórzy przedstawiciele tych narodów prometeuszowskich, które w okresie 1918–1921 posiadały już niezależny byt państwowy, a utraciwszy go w walce orężnej wyszły na emigrację, unosząc z sobą tradycję tej państwowości i posiadając tradycję tej wyraźnych reprezentantów w postaci rządów narodowych.

Dążenia takie, zdaniem niektórych czynników polskich sprzeniewierzają się podstawowym zasadom ideologii prometeuszowskiej i łamią dyscyplinę organizacyjną, obowiązującą wszystkie prometeuszowskie organy prasowe. Prometeizm bowiem wcielony i realizowany w obowiązujących obecnie formach organizacyjnych – nie stanowi sojuszu wyłącznie przedstawicieli tych tylko narodów, które posiadają tradycje niezależności państwowej, lecz jest w myśl wyłożonych powyżej zasad frontem wszystkich bez wyjątku ludów uciśnionych, opierającym się na szerokiej płaszczyźnie powszechnego braterstwa i równości, w którego to frontu łonie o przodownictwie decydują nie względy prawno-tradycyjne, ale wyłącznie przejawiana aktywność pracy niepodległościowej zarówno dla dobra własnego narodu, jak i całego frontu prometeuszowskiego.

Przychodząc zatem do logicznego wniosku wypływającego z powyższych rozumowań, czynniki polskie żywią niepłonną nadzieję, że zasady ideologii prometeuszowskiej będą skrupulatnie przez wszys-

tkich bez wyjątku członków Klubu przestrzegane i że członkowie ci szczególnie dzisiaj, kiedy, jak nigdy przedtem, wymagana jest konsolidacja frontu prometeuszowskiego nie dopuszczą do rozbicia jedności i równości wewnętrznej, na których się opiera całokształt pracy organizacyjnej „Prometeusza”.

MATERIAŁY DOTYCZĄCE KLUBU „PROMETEUSZ”

L. dz. 344/36/15/

Dnia 2 grudnia 1936 r.

W związku z organizacją klubu Mety²⁴ u Pazia²⁵, bądź łaskaw nadesłać mi w 3–ch egzempl:

1. Statut Mety u Sawy²⁶ (w języku franc. lub ros. – jeżeli w takich istnieje).
2. Deklarację ideową Mety.
3. Plan pracy klubu u Sawy za rok ubiegły i na rok następny.

Projekt organizacji klubu natrafił na bardzo gorące przyjęcie u kopcowców²⁷, chłodniejsze u Ursusów²⁸ i Szałasów²⁹. Nie podoba się zwłaszcza Piekiełkiewiczowi³⁰ myśl podporządkowania Nowomety klubowi, w aktywność którego nie wierzy. Mam jednak nadzieję, że wszystkie te drobne przeciwności uda się rozwiązać bez bólu.

Ideologia

Walki ciemiężonych przez Rosję narodów, zjednoczonych w organizacji „Prometeusz”: Azerbejdżan, Don, Gruzja, Idel–Ural, Ingria, Karelia, Komi, Krym, Kubań, Kaukaz Północny, Turkiestan i Ukraina.

²⁴ Klub „Prometeusz”.

²⁵ Paryż.

²⁶ Warszawa.

²⁷ Przedstawiciele Górali Kaukazu (Gorcy).

²⁸ Ukraińcy.

²⁹ Gruzini.

³⁰ Aleksander Szulgin.

„Prometeusz” jest organizacją łączącą przedstawicieli narodowych ugrupowań ciemionych przez Rosję narodów, które walczą o wolność i niepodległość swych krajów. Ziszczenie wielkich haseł, które odegrały tak ważną i decydującą rolę w rozwoju społeczno-politycznego życia Zachodniej Europy, napotkały wielką przeszkodę na Wschodzie – na reakcyjny sprzeciw carskiej Rosji.

Wojna światowa, a następnie rewolucja zadały śmiertelny cios imperializmowi rosyjskiemu. Korzystając z tego okupowane przez Rosję narody, chciały wyzwolić się z jarzma moskiewskiego. Szereg z pośród nich osiągnęło swój zaszczytny cel, inne zaś, reprezentowane obecnie w organizacji „Prometeusz”, nie bacząc na wielkie wysiłki i przelaną krew, ponownie znalazły się w kleszczach tyrana Rosji – dziś noszącego nazwę związku Sowieckiego.

Wśród wielu przyczyn klęski, duże znaczenie miał także fakt nie przygotowania mocnego gruntu do wspólnych, uzgodnionych zawczasu wystąpień, wskutek czego w decydującym momencie historycznym nie posiadały te narody, ani kontaktów, ani organów, które mogły ich połączyć do wspólnej walki. Błędy przeszłości muszą być naprawione. Planowy rozwój, obiektywnie działających faktów historycznych przyniesie w rezultacie komunistyczno – dyktatorskiej Rosji taki sam smutny koniec – jak niegdyś carskiej.

Komunistyczne „więzienie narodów” padnie pod naciskiem milionów, walczących o wolność.

Organizacje narodowe, stojące na czele walczących o wolność narodów uchwały natychmiastowe rozpoczęcie przygotowań do wspólnego wystąpienia na przyszłość.

Klub „Prometeusz”, który ma na celu konsolidację i zjednoczenie walki o wolność, ciemionych przez Rosję narodów przystępuje do akcji organizacyjno – politycznej, czyli niesienia pomocy poszczególnym narodowym organizacjom do powołania koniecznych organów.

Dla należytego przeprowadzenia tej akcji przez organizacje zaprzyjaźnione, połączone w klubie „Prometeusz” – konieczne jest wyraźne sformułowanie wspólnej ideologii i przepracowanie zasad taktyki.

I. Biorąc pod uwagę sprawy wyżej omówione, organizacja „Prometeusz” ujmuje swoje zasady ideologiczne w następujące punkty:

1. Narody ciemiężone przez Rosję mają prawo do wolnego rozwoju swojej suwerennej państwowości tak, jak i te narody, które w wyniku walki, znieśli [sic!] z siebie obcą przemoc.
2. Tylko niepodległe narody, tworzące samorzutnie swoje socjalne i kulturalne życie na zasadach suwerennej państwowości mogą dążyć do stworzenia w przyszłości braterskiego związku państw dążących do uszczęśliwienia całej ludzkości.
3. Rząd komunistyczny tak, jak niegdyś carski, jest dla ciemiężonych przez Rosję narodów nie tylko obcą, cudzoziemską siłą, okupująca ich terytoria, ale także ideowym wrogiem, przygniatającym terrorem, odrzucającym narodową suwerenność, tępiącą demokrację. Narody prowadzące śmiertelną walkę z takim wrogiem, bronią nie tylko swoich narodowych praw, ale także światowej cywilizacji, zasad ogólnoludzkiej kultury i wolności.
4. Narodowym może być nazwany tylko taki rząd, wobec którego równymi są wszyscy obywatele bez wyjątków (jak wobec prawa), który odrzuca wszelką dyktaturę klasy, grupy lub partii i gwarantuje swobodny rozwój we wszystkich dziedzinach życia państwowego.
5. Narody, reprezentowane w organizacji „Prometeusz” – dążą do stworzenia narodowo suwerennych państw – republik demokratycznych, na zasadach jak najdalej idących swobód obywatelskich.
6. Takie państwa narodowe, demokratyczne w swoim założeniu powinny wprowadzać wszechstronne reformy o charakterze demokratycznym, mające na celu interes pracujących mas w dziedzinie rolnictwa, przemysłu, finansów i handlu, a także ustawodawstwa socjalnego – w ramach dopuszczalnych względami ekonomicznymi danego państwa.
7. W dziedzinie stosunków międzynarodowych organizacja „Prometeusz” stoi na płaszczyźnie solidarności suwerennych narodów, przyjmując całkowicie ideę ich współpracy i powszechnego pokoju, reprezentowanego przez Ligę Narodów, życząc z całego serca ziszczenia tych wzniosłych haseł.

II.

Organizacja „Prometeusz” stanowi wspólny front narodów, związanych wspólnotą interesów narodowych, ideologii i celów, i wspólnym wrogiem i uważa za wskazane kierować się następującą taktyką:

1. Wszystkie reprezentowane w „Prometeuszu” narodowe sekcje i ich społeczno – polityczni działacze winni wszelkimi możliwymi spo-

sobami dążyć do rozpowszechnienia swych zasad ideologicznych i wychowywać w tym duchu młodzież, jako przyszłych bojowników o wolność. We wszystkich swoich wystąpieniach na zewnątrz winni podkreślać wspólność interesów wszystkich ciemżonych przez Rosję narodów, solidarnych w walce o niepodległość. Uważając za nader ważne zachowanie i wykorzystanie tradycji narodowej walki poszczególnych narodów, każda sekcja narodowa winna na równi z obroną swoich własnych interesów, biorąc pod uwagę czas i okoliczności – bronić także interesów wspólnej sprawy. W wystąpieniach politycznych należy unikać spornych spraw, które mogłyby wywołać polemikę między sekcjami.

2. W celu werbowania przyjaciół na Zachodzie i Wschodzie i zdobycia sympatyków dla sprawy prometeuszowskiej w świecie cywilizowanym, organizacja „Prometeusz” posługuje się następującymi środkami.
 - a) propagandą w prasie światowej,
 - b) specjalną akcją w międzynarodowych organizacjach,
 - c) organizowaniem mieszanych towarzystw przyjaźni i współpracy.
3. W celu bliższego poznania się i życia poszczególnych sekcji wspólnej ideowo – politycznej pracy organizuje „Prometeusz” wspólne odczyty, dyskusyjne zebrania, wydaje broszury, wspólne prace i t.d.
4. Dla wzmocnienia więzów solidarności ciemżonych przez Rosję narodów przedstawiciele narodowych organizacji, wchodzących w skład „Prometeusza” wszelkimi siłami współdziałają [w] opublikowaniu deklaracji wspomnianych organizacji, w których deklarują one swoją stałą wolę wspólnej walki, aż do zwycięstwa na zasadach „wszyscy za jednego i jeden za wszystkich”.